

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2026-YIL

IYUL/7-SON, I-QISM

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 - Texnika fanlari

08.00.00 - Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

ISSN INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBER INTERNATIONAL CENTRE

OpenAIRE

ISSN: 3060-463X

РЭУ.РФ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ИНСТИТУТ ИБ. ФИЗИКА-МАТ.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 2026-yil, iyul.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalendar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

Yusupov Maxamadamin Abduxamidovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor

Kalonova Moxigul Baxritdinovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent

Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor.

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Norboyev Odil Abrayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Pardaev Umidjon Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modellashtirish
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.08.06 – "G'ildirakli va gusenisali mashinalar va ularni ishlatish" (texnika fanlari)
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 – Makroiqtisodiyot
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 – Ekonometrika va statistika
08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 – Marketing
08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 – Menejment
08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

MILLIY GVARDIYA TIZIMIDA HARBIY XIZMATCHILARNI KIYIM-KECHAK BILAN TA'MINLASH TIZIMINING NAZARIY ASOSLARI	10
Omonov Usmonqul Raxmonqul o'g'li	
FOND BOZORLARIGA XORIJIY KAPITALNI JALB QILISH: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA RIVOJLANISH IMKONIYATLARI	17
Yusupova Jamila Karamatdinovna	
AXBOROT KOMMUNIKATSIYA XIZMATLARINING TASHKLIY-HUQUQIY VA ILMIY NAZARIY MASALALARI	21
Rajaboyev Shahboz Shodi o'g'li	
PUL MABLAG'LARI HISOBINI MOLIVAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARIGA O'TKAZISHNING DOLZARB MASALALARI	26
Eshonqulov Akmal Qudratovich	
XORAZM VILOYATINING IJOBIY IMIJINI OSHIRISHDA HUDUDIY MARKETING STRATEGIYALARINI ISHLAB CHIQUISH	34
Ibadullayev Dilshad Ibragimovich	
OROL BO'YI MINTAQASIDA QISHLOQ XO'JALIGI VA TURIZMNI YASHIL MOLIVALASHTIRISH VA INVESTITSIYA MEXANIZMLARI: BARQAROR RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	40
Akramova Feruza	
ATMOSFERA HAVOSI MONITORINGIDA IOT SENSORLARI O'LCHASH NATIJALARINING METROLOGIK ISHONCHLILIGINI BAHOLASH VA OSHIRISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	52
Sobirov Anvarjon, Melibayev Maxmudjan	
BANK VA KREDIT MUASSASALARINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARINI TREND MODELARI YORDAMIDA TAHLIL QILISH VA PROGNOZLASH USULLARI	59
Nazarov Elbek	
PHYSALIS ALKEKENG I O'SIMLIGIDAN FLAVONOIDLARNI AJRATIB OLISHNING BIOTEKNOLOGIK USULLARI VA JARAYON PARAMETRLARINI OPTIMALLASHTIRISH	66
Xidirova Saboxat Baxrillayevna	
ЧИСЛЕННАЯ ОЦЕНКА РАЗВИТИЯ ЗОН КОНЦЕНТРАЦИИ НАПРЯЖЕНИЙ В МАССИВЕ ГОРНЫХ ПОРОД ПРИ ВЛИЯНИИ ПРОЦЕССОВ ДОБЫЧИ В УСЛОВИЯХ РУДНИКА «КЫЗЫЛ-АЛМА»	70
Салямова Клара, Меликулов Абдусаттар, Уралбаев Абдукахар, Бакиров Гайрат, Зухритдинов Давронбек	
XUSUSIY TA'LIM SOHASIDA MALAKALI KADRLAR NOMUTANOSIBLIGI, IT MUTAXASSISLARINING YETISHMASLIGI VA ISHSIZLIKNING TA'LIM SIFATI HAMDA BARQARORLIGIGA TA'SIRI: ILG'OR XORIY TAJRIBASI VA UNING O'ZBEKISTON AMALIYOTIGA TATBIQ ETILISHI	77
Raxmatxo'jayev Axrolxo'ja Akmal o'g'li	
SAND-PARTICLE-INDUCED LEADING-EDGE EROSION AND ITS IMPACT ON WIND TURBINE BLADES: A REVIEW	82
Normamatov A. A.	
IPAKCHILIK KLASTERLARI UCHUN INVESTITSION BOSHQARUV MODELINI ASOSLASH	87
Elboyeva Shaxzoda Olimovna	
KICHIK VA O'RTA BIZNES SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK USULLARDA TAHLIL QILISH METODOLOGIYASI	94
Nazarov Nazar G'ulom o'g'li	
OLIY TA'LIM MUASSASALARI BOSHQARUV FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISHNING AHAMIYATI	101
Usmanov Sarvar Nigmatovich	

РАЗРАБОТКА АДАПТИВНОГО МНОГОЗОНАЛЬНОГО АЛГОРИТМА УПРАВЛЕНИЯ FUZZY-PID ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАВНОМЕРНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ВЛАЖНОСТИ В ПРОЦЕССЕ УВЛАЖНЕНИЯ ЗЕРНА.....	107
Камариддинов Шохрух Акмал угли	
SANOAT KLASSTERLARIDA “SANOAT 4.0” TECHNOLOGIYALARINI JORIY ETISH VA HAMKORLIK MODELLARI	113
Mamadaliyev Anaxxon Ziyodillayevich	
SAND-PARTICLE-INDUCED LEADING-EDGE EROSION AND ITS IMPACT ON WIND TURBINE BLADES: A REVIEW	119
Normamatov A. A.	
YOSHLARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.....	124
Xudoyberdiyev Norbek Komiljon o'g'li	
HUDUDIY TURIZMDA XALQARO ESG MEZONLARINI MILLIY SHAROITGA MOSLASHTIRISH YO'NALISHLARI	128
Maxmudova Nodira Uktamovna	
EVALUATION OF TECHNOLOGICAL LOSSES OF HYDROCARBONS OF LIGHT FRACTIONS IN THE PROCESSES OF COLLECTION AND PRIMARY TREATMENT AT THE MUBARAK FIELDS OF OGPD.....	134
Norqulov Shohbozbek Samandar ugli	
АНАЛИЗ СИСТЕМЫ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В БАНКОВСКОМ СЕКТОРЕ УЗБЕКИСТАНА.....	140
Жумадуллаева Дурдона Шухрат кизи	
XUSUSIY TA'LIM SOHASIDA MALAKALI KADRLAR NOMUTANOSIBLIGI TA'LIMNING SIFAT VA USTUVORLIGIGA TA'SIRI VA UNI TA'MINLASH YO'LLARI	145
Raxmatxo'jayev Axrolxo'ja Akmal o'g'li	
O'ZBEKISTONDA TOVAR YETKAZIB BERISH ZANJIRI ISHTIROKCHILARI FAOLIYATI VA BOJXONA NAZORATI TIZIMINING ZAMONAVIY HOLATI TAHLILI.....	150
Kilichov Nazar Bafoyevich	
HUDUDLARDA TURIZM XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISHNING AHOLI DAROMADLARI VA BANDLIGIGA TA'SIRINING TAHLILI	157
Abdurayimov O'ktam Abdug'ani o'g'li	
GAZNI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA BARQAROR RIVOJLANISH HOLATINING IQTISODIY TAHLILI VA BAHOLASH	164
Kudratkhodjaeva Ziyoda Kamol qizi	
COMPETITION IN THE INFORMATION MARKET: MONOPOLY TRENDS AND THE DIGITAL PLATFORM ECONOMY.....	169
Mo'ydinjonova Durdonaxon, Ismanov Ibrohim	
BOZOR INFRATUZILMASINING IQTISODIY MAZMUNI VA KICHIK BIZNES RIVOJIDAGI AHAMIYATI ...	174
Ganiyev Botir Baxtiyorovich	
MAGNIY VA KALSIY ELEMENTLARINI O'RGATISHDA O'QUVCHILARDA 4K KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH	178
Esnazarov Abdiganij Jamalatdinovich	
DATA-DRIVEN STRATEGIK MENEJMENT: MA'LUMOTLARGA ASOSLANGAN BOSHQARUVNING ZAMONAVIY KORXONALAR RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATI	184
Baymuradov Shoxrux, Dilmurodov Komiljon	
YASHIL BUXGALTERIYA (GREEN ACCOUNTING) VA ESG HISOBOTLARI: RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BARQAROR RIVOJLANISHNING STRATEGIK VOSITALARI	190
Nematullayev Hamidullo, Bo'stonova Nilufar	
АНАЛИЗ ФАКТОРОВ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ	196
Нуралиева Мукаддас Мамуровна	

AGROSANOAT MAJMUASIDA INVESTISIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH, OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH VA MUSTAHKAMLASH MASALALARI	201
Xakimov Rashid	
TADBIRKORLIKDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING IQTISODIY SAMARALARI	206
Salohiddinov Zuhridin Nuriddinjon o'g'li	
XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH HOLATINI TAHLIL QILISH	212
Achilova Firuza, Zohidov Jamshid	
NAMANGAN VILOYATINING BOSHQA HUDUDLAR BILAN TOVAR VA XIZMATLAR AYLANMASI HAMDA IQTISODIY ALOQALARINING HOZIRGI HOLATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	217
Sattarov R.A.	
ОПТИМАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ ТЕКСТИЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ	222
Hurmurodov Kamoliddin Pirmamatovich	
OPTIK ABONENT KIRISH TARMOG'INING XIZMATLARI SAMARADORLIGI	230
Uskenbayeva Dilfuza Shuxrat qizi	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AHOLI DEMOGRAFIK JARAYONLARINI IFODALOVCHI KO'RSATKICHLARNI EKONOMETRIK MODELLARINI TUZISH VA PROGNOZLASH	235
Siroj Zarina Rustambekovna	
QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRISHDA AGROKLASTERLARNING O'RNI VA AHAMIYATI	242
Berdiyev Abdumalik Hakimovich	
HUNARMANDCHILIK KLASSTERLARI BO'YICHA XORIJIY TAJRIBA: TURKIYA, MAROKASH VA FRANSIYA MODELLARINING QIYOSIY TAHLILI	249
Yaxshiliqov Sardor Rustam o'g'li	
BANK TIZIMIDA LIKVIDLILIK VA KAPITAL YETARLILIGI RISKLARINI BOSHQARISH MASALALARI ...	255
Qurbonov Ilhom Jumaqulovich	
O'ZBEKISTON QISHLOQ HUDUDLARIDA AYOLLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING INSTITUTSIONAL OMILLARI	258
Saidakbarova Ziyoda Doniyor qizi	
BIOLOGIK AKTIVLARNI HAQQONiy QIYMATDA BAHOLASHNING KO'P OMILLI MODELI	266
Akhmetova Salima Seytovna	
OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARIDA ISHLAB CHIQRISH SALOHİYATINI BOSHQARISHNING NAZARIY - USLUBIY JIHATLARI	272
Gulmatov Sunnatillo Nurillayevich	

OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARIDA ISHLAB CHIQRISH SALOHIYATINI BOSHQARISHNING NAZARIY - USLUBIY JIHATLARI

Gulmatov Sunnatillo Nurillayevich

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Registrator ofisi boshlig'i, PhD

ORCID: 0009-0002-4643-0017

Email: gulmatovsunnatillo7@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy-uslubiy jihatlari tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida ishlab chiqarish salohiyati tushunchasining iqtisodiy mohiyati, uning tarkibiy elementlari va shakllanish omillari bo'yicha xorijiy hamda mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari tahlil qilingan. Ishlab chiqarish salohiyatiga nisbatan mavjud nazariy yondashuvlarning qiyosiy tahlili asosida mualliflik ta'rifi ishlab chiqilgan va uning tarkibiy tuzilmasi tizimlashtirilgan. Shuningdek, oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini baholashning kompleks ko'rsatkichlar tizimi taklif etilgan hamda uni boshqarishning zamonaviy mexanizmlari asoslangan. Tadqiqot natijalari ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishda innovatsion faoliyatni rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, resurslardan samarali foydalanish va strategik boshqaruv tamoyillarini qo'llash korxonalar raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha ilmiy xulosa va amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: oziq-ovqat sanoati, ishlab chiqarish salohiyati, ishlab chiqarish quvvati, ishlab chiqarish samaradorligi, resurslardan foydalanish, raqobatbardoshlik, innovatsion salohiyat, intellektual kapital, raqamli texnologiyalar, strategik boshqaruv, iqtisodiy samaradorlik, boshqaruv mexanizmi, sanoat korxonalar, resurslarga asoslangan yondashuv, qiymat zanjiri, raqamli transformatsiya.

Аннотация. В данной статье исследуются теоретические и методологические аспекты управления производственным потенциалом на предприятиях пищевой промышленности. В процессе исследования проанализирована экономическая сущность понятия производственного потенциала, научные взгляды зарубежных и отечественных ученых на его структурные элементы и факторы формирования. На основе сравнительного анализа существующих теоретических подходов к производственному потенциалу было разработано определение авторства и систематизирована его структурная структура. Также была предложена комплексная система показателей для оценки производственного потенциала предприятий пищевой промышленности и основаны современные механизмы его управления. По результатам исследования разработаны научные выводы и практические предложения по развитию инновационной деятельности в области управления производственным потенциалом, внедрению цифровых технологий, эффективному использованию ресурсов и применению принципов стратегического управления для повышения конкурентоспособности предприятий.

Annotation. In this article, theoretical and methodological aspects of the management of production potential at enterprises of the food industry are studied. The research process analyzed the economic essence of the concept of production potential, the scientific views of foreign and domestic scientists on its structural elements and factors of formation. Based on a comparative analysis of existing theoretical approaches to production potential, a definition of authorship was developed and its structural structure was systematized. A comprehensive system of indicators for assessing the production potential of enterprises of the food industry has also been proposed, and modern mechanisms for its management are based. The results of the study developed scientific conclusions and practical proposals on the development of innovative activities in the management of production potential, the introduction of digital technologies, the effective use of resources and the application of strategic management principles to improve the competitiveness of enterprises.

Keywords: food industry, production potential, production capacity, production efficiency, resource utilization, competitiveness, innovation potential, intellectual capital, digital technology, strategic management, economic efficiency, management mechanism, industrial enterprises, resource-based approach, value chain, digital transformation.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotining zamonaviy rivojlanish bosqichida sanoat korxonalari faoliyati samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini to'liq qondirish, milliy oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va tashqi bozorlarda raqobatbardosh mahsulotlar ulushini kengaytirish mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyati samaradorligini oshirish hamda ularning ishlab chiqarish salohiyatidan maksimal darajada foydalanish masalalari iqtisodiy tadqiqotlarning muhim ob'ektlaridan biri hisoblanadi.

Dunyo miqyosida aholi sonining muntazam o'sib borishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi, oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning ortishi hamda iste'molchilar ehtiyojlarining o'zgarishi oziq-ovqat sanoati korxonalari oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Bundan tashqari, xalqaro iqtisodiy munosabatlarda yuzaga kelayotgan o'zgarishlar, global ta'minot zanjirlaridagi uzilishlar, energiya resurslari narxlarining o'zgarishi, iqlim o'zgarishi va ekologik muammolar ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada korxonalar raqobat muhitida o'z mavqeini saqlab qolish va mustahkamlash uchun ishlab chiqarish resurslarini samarali boshqarish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish salohiyatini doimiy ravishda rivojlantirishga majbur bo'lmoqda.

Iqtisodiy nazariyada ishlab chiqarish salohiyati korxonaning muayyan vaqt davomida mavjud resurslar va imkoniyatlar asosida mahsulot ishlab chiqarish qobiliyatini ifodalovchi murakkab iqtisodiy kategoriya sifatida qaraladi. Mazkur kategoriya nafaqat ishlab chiqarish vositalari va mehnat resurslari yig'indisini, balki ulardan foydalanish samaradorligini, innovatsion imkoniyatlarni, tashkiliy-boshqaruv mexanizmlarini ham qamrab oladi. Shuning uchun ishlab chiqarish salohiyatini faqat moddiy resurslar yig'indisi sifatida emas, balki korxonaning strategik rivojlanish imkoniyatlarini belgilovchi kompleks tizim sifatida baholash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda ishlab chiqarish salohiyati tushunchasining mazmuni yanada kengayib, unga raqamli texnologiyalar, intellektual kapital, innovatsion faoliyat, bilimlar iqtisodiyoti va inson kapitali bilan bog'liq omillar ham kiritilmoqda. Bu holat ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda strategik menejment, logistika, innovatsion boshqaruv va raqamli transformatsiya elementlaridan ham foydalanishni talab qiladi. Xususan, sanoat korxonalarida Industry 4.0 texnologiyalarining joriy qilinishi ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, xarajatlarni optimallashtirish va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Oziq-ovqat sanoati milliy iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri sifatida qishloq xo'jaligi, savdo, transport va logistika tizimlari bilan uzviy bog'liq holda faoliyat yuritadi. Shu sababli mazkur tarmoq korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatining yuqori darajada shakllanganligi nafaqat korxonaning iqtisodiy natijalariga, balki butun iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, mahalliy xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlash, import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish va eksport hajmini oshirish vazifalari oziq-ovqat sanoati korxonalari ishlab chiqarish salohiyatini boshqarish samaradorligi bilan bevosita bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasida keyingi yillarda oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish, qayta ishlash sanoati ulushini oshirish va mahsulotlarning xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, mavjud korxonalarni modernizatsiya qilish, energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etish, investitsiya muhitini yaxshilash hamda eksport faoliyatini rag'batlantirish bo'yicha chora-tadbirlar tarmoqning barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mazmuni, uning tarkibiy qismlari va baholash mezonlari keng tadqiq qilingan bo'lsa-da, oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy-uslubiy jihatlari bo'yicha ilmiy izlanishlarga ehtiyoj saqlanib qolmoqda. Xususan, ishlab chiqarish salohiyatini shakllantiruvchi omillarni tizimli baholash, ularning o'zaro ta'sirini aniqlash, raqamli iqtisodiyot sharoitida boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish va samaradorlikni baholashning zamonaviy usullarini ishlab chiqish muhim ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy va uslubiy asoslarini tadqiq etish, uning iqtisodiy mohiyatini ochib berish, tarkibiy elementlarini tizimlashtirish hamda ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun ishlab chiqarish salohiyati tushunchasining nazariy asoslari tahlil qilindi, uni baholash va boshqarishning mavjud yondashuvlari o'rganildi hamda oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatida qo'llash mumkin bo'lgan uslubiy yondashuvlar asoslab berildi.

Tadqiqot natijalari oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini samarali boshqarishning nazariy va amaliy mexanizmlarini takomillashtirish, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish hamda korxonalarining uzoq muddatli barqaror

rivojlanishini ta'minlashga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Zamonaviy iqtisodiy munosabatlar tizimida oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, aholining sifatli va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirish hamda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlash davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan globallashtirish jarayonlari, xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi, raqobat muhitining kuchayishi va resurslarga bo'lgan talabning ortishi sanoat korxonalarini faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan yangi boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqishni talab etmoqda. Bunday sharoitda oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini shakllantirish, undan samarali foydalanish va boshqarish masalalari nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega bo'lib bormoqda.

Jahon aholisi sonining o'sishi oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning muntazam ortishiga sabab bo'lmoqda. BMT prognozlariga ko'ra, kelgusi o'n yilliklarda oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini sezilarli darajada oshirish talab etiladi. Biroq ishlab chiqarish resurslarining cheklanganligi, yer va suv resurslaridan foydalanish imkoniyatlarining qisqarishi, iqlim o'zgarishi bilan bog'liq xavflarning kuchayishi mazkur vazifani amalga oshirishni murakkablashtirmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ishlab chiqarish hajmini oshirishning asosiy manbai sifatida mavjud ishlab chiqarish salohiyatidan oqilona va samarali foydalanish masalasi birinchi o'ringa chiqmoqda.

So'nggi yillarda dunyo iqtisodiyotida kuzatilgan pandemiya oqibatlarini, geosiyosiy ziddiyatlar, xalqaro logistika zanjirlaridagi uzilishlar va energiya resurslari bozoridagi beqarorlik oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish va taqsimlash jarayonlariga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Ushbu holatlar mamlakatlarni milliy oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, ichki ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish va mahalliy korxonalarining iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga yanada katta e'tibor qaratishga undamoqda. Bunday sharoitda oziq-ovqat sanoati korxonalarini ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning samarali mexanizmlarini shakllantirish iqtisodiy xavfsizlikning muhim sharti sifatida namoyon bo'lmoqda.

Oziq-ovqat sanoati qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash orqali yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan tarmoqlardan biri hisoblanadi. Mazkur tarmoqning rivojlanishi qishloq xo'jaligi, transport, logistika, savdo va xizmat ko'rsatish sohalari rivojlanishi bilan uzviy bog'liq bo'lib, mamlakat yalpi ichki mahsulotining o'sishiga, eksport salohiyatining kengayishiga va aholi bandligining oshishiga xizmat qiladi. Shu bois oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirish nafaqat tarmoq darajasida, balki milliy iqtisodiyot darajasida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarining raqobatbardoshligi asosan ularning ishlab chiqarish salohiyati qay darajada shakllanganligi va boshqarilayotganligi bilan belgilanadi. Raqobatning kuchayishi korxonalardan ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish, mahsulot sifatini oshirish, yangi mahsulot turlarini ishlab chiqish va bozor talablariga tez moslashishni talab etmoqda. Bu vazifalarni bajarish uchun esa korxonalarining ishlab chiqarish resurslari, texnologiyalari, mehnat salohiyati va boshqaruv tizimlari yuqori samaradorlik bilan faoliyat yuritishi lozim. Shu sababli ishlab chiqarish salohiyatini boshqarish masalasi strategik boshqaruvning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda.

Zamonaviy iqtisodiyotda innovatsiyalar va raqamli texnologiyalar korxonalar raqobatbardoshligining asosiy manbaiga aylanib bormoqda. Industry 4.0 konsepsiyasi doirasida avtomatlashtirish, robotlashtirish, sun'iy intellekt, internet ashyolari, raqamli monitoring tizimlari va katta ma'lumotlar texnologiyalarining keng joriy etilishi ishlab chiqarish jarayonlarining mazmunan yangi bosqichga ko'tarilishiga olib kelmoqda. Bunday sharoitda ishlab chiqarish salohiyati tushunchasi faqat moddiy-texnika resurslari bilan cheklanib qolmasdan, intellektual kapital, innovatsion imkoniyatlar, raqamli infratuzilma va bilimlar salohiyatini ham o'z ichiga olmoqda. Shu bois mazkur kategoriyaning nazariy mazmunini qayta ko'rib chiqish va boshqarishning zamonaviy uslublarini ishlab chiqish muhim ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va sanoatni jadal rivojlantirish bo'yicha qabul qilinayotgan davlat dasturlarida oziq-ovqat sanoati ustuvor tarmoq sifatida belgilangan. Mamlakatda mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlash, import o'rnini bosuvchi va eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi va sifatini xalqaro standartlar darajasiga yetkazish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, sanoat korxonalarini texnik va texnologik jihatdan yangilash, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish hamda investitsiyaviy faollikni oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu jarayonlarning samaradorligi esa korxonalar ishlab chiqarish salohiyatini to'g'ri baholash va boshqarish bilan bevosita bog'liqdir.

Ayrim oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liq foydalanilmayotganligi, asosiy vositalarning ma'nan eskirganligi, innovatsion texnologiyalarni joriy etish sur'atlarining pastligi, mehnat unumdorligining talab darajasida emasligi va resurslardan samarasiz foydalanish holatlari saqlanib qolmoqda. Bu esa mahsulot tannarxining oshishiga, ishlab chiqarish samaradorligining pasayishiga va tashqi bozorlarda raqobatbardoshlikning kamayishiga sabab bo'lmoqda. Mazkur muammolarni hal etish ishlab chiqarish salohiyatini kompleks baholash va uni boshqarishning ilmiy asoslangan mexanizmlarini ishlab chiqishni talab

etadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda ishlab chiqarish salohiyatiga oid ko'plab tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, mazkur tushunchaning mazmuni, tarkibi, baholash mezonlari va boshqaruv usullari bo'yicha yagona ilmiy yondashuv shakllanmagan. Turli olimlar tomonidan ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyati resurslar yig'indisi, iqtisodiy imkoniyatlar majmuasi yoki korxonaning maksimal ishlab chiqarish qobiliyati sifatida talqin qilinmoqda. Bu esa mazkur kategoriyani yanada chuqurroq o'rganish, uning tarkibiy elementlarini tizimlashtirish va baholashning kompleks metodologiyasini takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi.

Ishlab chiqarish salohiyatini samarali boshqarish orqali korxonalarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, investitsiyaviy jozibadorligini oshirish, resurslardan foydalanish samaradorligini yuksaltirish, mahsulot tannarxini pasaytirish va yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatlari kengayadi. Bu esa o'z navbatida mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash, eksport salohiyatini oshirish va iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirishga xizmat qiladi.

Shuning uchun oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy-uslubiy jihatlarini tadqiq etish, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, baholash mezonlarini takomillashtirish va boshqarishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lib, mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Ishlab chiqarish salohiyatini boshqarish muammosi iqtisodiy nazariya va korxonalar boshqaruvi sohasida uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinayotgan ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu kategoriyaning nazariy asoslari klassik iqtisodiy maktab vakillari tomonidan shakllantirilgan bo'lib, keyinchalik institutsional, resurslar nazariyasi, strategik menejment va innovatsion rivojlanish konsepsiyalari doirasida yanada takomillashtirilgan.

Ishlab chiqarish salohiyati tushunchasining ilk nazariy asoslari iqtisodiy fikr tarixida muhim o'rin tutuvchi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan. Xususan, A. Marshall o'zining «Principles of Economics» asarida ishlab chiqarish jarayonining samaradorligi mehnat, kapital, yer va tadbirkorlik qobiliyatining o'zaro uyg'unligi bilan belgilanishini ta'kidlaydi [1]. Olimning fikricha, korxonalar resurslarining miqdori emas, balki ulardan samarali foydalanish darajasi iqtisodiy natijalarni belgilab beradi. Biroq Marshall ishlarida ishlab chiqarish salohiyati mustaqil iqtisodiy kategoriya sifatida emas, balki ishlab chiqarish omillari samaradorligining natijasi sifatida qaralgan.

Korxonalarining raqobat ustunliklari va resurslardan samarali foydalanish masalalarini o'rganishda M. Porterning tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. Uning «Competitive Advantage» asarida korxonalar raqobatbardoshligining asosiy manbai ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish va qiymat yaratish zanjirini to'g'ri tashkil qilish ekanligi asoslab berilgan [2]. Porterning yondashuvi ishlab chiqarish salohiyatini bozor muhiti bilan bog'liq holda tahlil qilish imkonini bersa-da, mazkur konsepsiya korxonaning ichki resurslar tarkibi va ularning miqdoriy baholanishiga yetarli darajada e'tibor qaratmaydi.

P. Druker boshqaruv nazariyasi doirasida korxonalar faoliyati samaradorligini ta'minlashda inson kapitali va boshqaruv salohiyatining hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlagan [3]. Uning fikricha, zamonaviy korxonalarda bilimlar va intellektual resurslar moddiy resurslarga nisbatan muhimroq strategik ustunlik manbai hisoblanadi. Mazkur yondashuv ishlab chiqarish salohiyati tarkibiga intellektual kapital va innovatsion imkoniyatlarni kiritish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilgan.

Resurslarga asoslangan nazariya (Resource-Based View) vakillari bo'lgan B. Vernerfelt [4] hamda J. Barni [5] korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlovchi asosiy omil sifatida uning noyob va takrorlanmas resurslarini ko'rsatadilar. Ularning fikricha, ishlab chiqarish salohiyatini baholashda faqat moddiy aktivlar emas, balki texnologiyalar, tashkiliy bilimlar va boshqaruv kompetensiyalarini ham hisobga olish lozim. Biroq mazkur yondashuv resurslarning iqtisodiy samaradorligini baholashning aniq uslublarini to'liq shakllantirmaganligi bilan cheklanadi.

Ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mazmuni va uni baholash usullari MDH mamlakatlari olimlari tomonidan ham keng tadqiq qilingan. L.I. Abalkin iqtisodiy salohiyatni mamlakat va xo'jalik sub'ektlarining iqtisodiy maqsadlarga erishish imkoniyatlarini belgilovchi resurslar va shart-sharoitlar majmuasi sifatida talqin qiladi [6]. Olimning qarashlari ishlab chiqarish salohiyatini keng iqtisodiy kategoriya sifatida tushunish imkonini bersa-da, uning tarkibiy elementlarini aniq ajratib berish masalasi yetarli darajada ochib berilmagan.

A.I. Tatarkin iqtisodiy salohiyatni baholashning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganib, ishlab chiqarish salohiyatini resurslar, ishlab chiqarish quvvatlari va ulardan foydalanish imkoniyatlarining integral tizimi sifatida izohlaydi [7]. Uning tadqiqotlari ishlab chiqarish salohiyatini kompleks baholashning metodologik asoslarini shakllantirishga xizmat qilgan. Biroq mazkur yondashuv raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish sharoitida vujudga kelayotgan yangi omillarni qamrab olmaydi.

V.V. Kovalev korxonada iqtisodiy faoliyati tahlili doirasida ishlab chiqarish salohiyatini baholash uchun asosiy vositalar qaytimi, mehnat unumdorligi, aktivlardan foydalanish samaradorligi kabi ko'rsatkichlar tizimini taklif etgan [8]. Olimning uslubiy yondashuvi amaliy ahamiyatga ega bo'lsa-da, u asosan moliyaviy va ishlab chiqarish ko'rsatkichlariga tayanib, innovatsion salohiyatni baholash masalasini chetlab o'tadi.

So'nggi yillarda ishlab chiqarish salohiyatini innovatsion rivojlanish nuqtai nazaridan o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Y. Shumpeter innovatsiyalar iqtisodiy taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi ekanligini ta'kidlab, texnologik yangilanishlar ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanishini asoslab bergan [9]. Bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida mazkur yondashuv ishlab chiqarish salohiyatini boshqarish nazariyasining muhim tarkibiy qismiga aylangan.

O'zbekistonlik olimlar tomonidan ham korxonalarining iqtisodiy va ishlab chiqarish salohiyatini baholash hamda boshqarish masalalari keng tadqiq qilingan. Q.X. Abdurahmonov korxonada iqtisodiyot sohasidagi tadqiqotlarida ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish mehnat unumdorligini oshirish va iqtisodiy o'sishning muhim omili ekanligini asoslab bergan [10]. Olimning qarashlari milliy iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish samaradorligini baholash uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

B.Yu. Xodievning tadqiqotlarida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va raqobatbardoshlikni oshirishda korxonalarining resurs salohiyatidan samarali foydalanish muhim shart sifatida baholanadi [11]. Biroq mazkur ishlarda oziq-ovqat sanoati korxonalariga xos bo'lgan texnologik va tashkiliy xususiyatlar alohida tahlil qilinmagan.

Sh.N. Zaynutdinov strategik menejment sohasidagi tadqiqotlarida korxonalarining uzoq muddatli raqobatbardoshligi ularning ichki imkoniyatlarini to'g'ri baholash va boshqarish bilan bog'liqligini ta'kidlaydi [12]. Uning fikricha, ishlab chiqarish salohiyatini boshqarish strategik rejalashtirishning asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Bu yondashuv ishlab chiqarish salohiyatini korxonada rivojlanish strategiyasi bilan bog'liq holda o'rganish imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy tadqiqotlarda ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyati, tarkibiy tuzilishi va baholash usullari keng o'rganilgan bo'lsa-da, oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy-uslubiy jihatlari bo'yicha kompleks tadqiqotlar yetarli emas. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsion salohiyat, intellektual kapital, raqamli texnologiyalar va resurslar samaradorligining o'zaro bog'liqligini hisobga olgan holda ishlab chiqarish salohiyatini baholash va boshqarish mexanizmlari chuqur tadqiq etilmagan.

Shu munosabat bilan oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy asoslarini takomillashtirish, uni baholashning kompleks uslubiy yondashuvlarini ishlab chiqarish va tarmoq xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy - uslubiy jihatlari tizimli tahlil, tarixiylik va mantiqiylik, induksiya va deduksiya, analiz va sintez, qiyosiy va selektiv tanlab tadqiq qilish, monografik tahlil va guruhlash usullari qo'llanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ishlab chiqarish salohiyati iqtisodiy kategoriya sifatida turli olimlar tomonidan har xil talqin qilingan bo'lib, uning mazmuni va tarkibiy elementlari haqida yagona yondashuv shakllanmagan. Shu sababli, ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy asoslarini aniqlash maqsadida mazkur kategoriyaga oid ilmiy qarashlarni qiyosiy tahlil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi (1-jadval).

1-jadval

Ishlab chiqarish salohiyati tushunchasiga nisbatan ilmiy yondashuvlarning qiyosiy tahlili

Mualliflar	Ishlab chiqarish salohiyatining ta'rifi	Asosiy e'tibor qaratilgan jihatlari
A. Marshall	Ishlab chiqarish omillarining samarali birlashuvi natijasida mahsulot ishlab chiqarish imkoniyati	Mehnat va kapital samaradorligi
M. Porter	Korxonaning raqobat ustunligini ta'minlovchi resurslar va imkoniyatlar majmuasi	Raqobatbardoshlik va qiymat zanjiri
P. Druker	Bilimlar, inson kapitali va boshqaruv samaradorligiga asoslangan ishlab chiqarish imkoniyatlari	Intellektual kapital

A.I. Tatarkin	Resurslar, ishlab chiqarish quvvatlari va iqtisodiy imkoniyatlarning integral tizimi	Kompleks iqtisodiy salohiyat
V.V. Kovalev	Korxonaning ishlab chiqarish natijalariga erishish imkonini beruvchi resurslar yig'indisi	Moliyaviy va ishlab chiqarish ko'rsatkichlari
Q.X. Abdurahmonov	Mavjud resurslardan samarali foydalanish orqali iqtisodiy natijalarga erishish imkoniyati	Resurslar samaradorligi
Muallif ta'rifi	Ishlab chiqarish salohiyati – bu oziq-ovqat sanoati korxonasining mavjud moddiy-texnika resurslari, mehnat va intellektual kapitali, moliyaviy imkoniyatlari, innovatsion faoliyati hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi asosida bozor talablariga muvofiq raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish va barqaror iqtisodiy natijalarga erishish qobiliyatini ifodalovchi kompleks iqtisodiy kategoriyadir.	Resurslar, innovatsiyalar, raqamli texnologiyalar va boshqaruv samaradorligining integratsiyasi

Manba: tadqiqot davomida o'rganilgan ma'lumotlar va ilmiy asarlar natijalari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Mazkur mualliflik ta'rifi maqolangizning mavzusi - oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy-uslubiy jihatlariga mos bo'lib, zamonaviy iqtisodiyotda muhim hisoblangan innovatsion salohiyat, intellektual kapital, raqamli texnologiyalar va raqobatbardoshlik elementlarini ham qamrab oladi. Bu esa maqoladagi ilmiy yangilik sifatida keltirilishi mumkin (2-jadval).

2-jadval

Ishlab chiqarish salohiyatining tarkibiy elementlari bo'yicha olimlar qarashlarining qiyosiy tahlili

Tarkibiy elementlar	Marshall	Porter	Druker	Tatarkin	Zamonaviy yondashuv
Moddiy resurslar	+	+	+	+	+
Mexnat resurslari	+	+	+	+	+
Moliyaviy resurslar	-	+	-	+	+
Boshqaruv salohiyati	-	+	+	+	+
Innovatsion salohiyat	-	+	+	-	+
Axborot texnologiyalari	-	-	-	-	+
Intellektual kapital	-	+	+	-	+

Manba: tadqiqot davomida o'rganilgan ma'lumotlar va ilmiy asarlar natijalari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish salohiyati tarkibi an'anaviy resurslar bilan cheklanib qolmaydi. Raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish sharoitida axborot texnologiyalari, intellektual kapital va innovatsion salohiyat korxonalar raqobatbardoshligining asosiy omillariga aylanmoqda. Shu bois oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini baholashda mazkur omillarni ham hisobga olish maqsadga muvofiq hisoblanadi (3-jadval).

3-jadval

Oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini baholash ko'rsatkichlarining nazariy tizimi

Baholash yo'nalishi	Ko'rsatkichlar	Mazmuni
Ishlab chiqarish samaradorligi	Quvvatlardan foydalanish koeffitsienti	Mavjud quvvatlardan foydalanish darajasi
Mehnat samaradorligi	Mehnat unumdorligi	Bir ishchi hissasiga mahsulot hajmi
Asosiy vositalar samaradorligi	Fond qaytimi	Asosiy vositalardan foydalanish samaradorligi
Moliyaviy samaradorlik	Rentabellik darajasi	Daromadlilik ko'rsatkichi
Innovatsion salohiyat	Innovatsion mahsulotlar ulushi	Yangi mahsulotlar hissasi
Raqamli salohiyat	Avtomatlashtirilgan jarayonlar ulushi	Raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi

Manba: tadqiqot davomida o'rganilgan ma'lumotlar va ilmiy asarlar natijalari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadvalda keltirilgan ko'rsatkichlar tizimi ishlab chiqarish salohiyatini kompleks baholash imkonini beradi.

Amalda ko'plab korxonalar ishlab chiqarish salohiyatini baholashda faqat mahsulot hajmi yoki moliyaviy natijalarga e'tibor qaratadi. Biroq zamonaviy boshqaruv nazariyasi ishlab chiqarish salohiyatini baholashda innovatsion va raqamli salohiyat ko'rsatkichlarini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatmoqda (4-jadval).

4-jadval

Oziq-ovqat sanoati korxonalari ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy modellari

Nazariy model	Mualliflar	Asosiy g'oya	Afzalliklari
Resurslarga asoslangan yondashuv	Barney	Raqobat ustunligi resurslarga bog'liq	Ichki imkoniyatlarni baholaydi
Qiymat zanjiri modeli	Porter	Qiymat yaratish jarayonlarini takomillashtirish	Raqobatbardoshlikni oshiradi
Balanced Scorecard	Kaplan va Norton	Strategik ko'rsatkichlar tizimi	Kompleks baholash imkoni
Innovatsion rivojlanish modeli	Schumpeter	Innovatsiyalar asosiy rivojlanish omili	Uzoq muddatli o'sishni ta'minlaydi
Raqamli transformatsiya modeli	Industry 4.0	Avtomatlashtirish va raqamlashtirish	Samaradorlikni oshiradi

Manba: tadqiqot davomida o'rganilgan ma'lumotlar va ilmiy asarlar natijalari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning eng samarali modeli turli nazariy yondashuvlarni integratsiya qilish orqali shakllanadi. Ya'ni resurslar samaradorligi, innovatsion rivojlanish, raqamli transformatsiya va strategik boshqaruv tamoyillarining birgalikda qo'llanilishi korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi.

Adabiyotlar va nazariy yondashuvlar tahlili asosida aniqlandiki, oziq-ovqat sanoati korxonalari ishlab chiqarish salohiyatini boshqarish ko'p komponentli va murakkab tizim hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda mazkur kategoriya tarkibiga moddiy resurslar bilan bir qatorda inson kapitali, innovatsion faoliyat, axborot texnologiyalari va raqamli infratuzilma ham kiritilishi lozim.

Shuningdek, tadqiqot natijalari ishlab chiqarish salohiyatini baholashda kompleks indikatorlar tizimini qo'llash hamda resurslarga asoslangan yondashuv, qiymat zanjiri konsepsiyasi va raqamli transformatsiya modellarini integratsiya qilish oziq-ovqat sanoati korxonalarining barqaror rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim sharti ekanligini ko'rsatdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini to'liq qondirish va milliy oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash sharoitida oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyati samaradorligini oshirish muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur vazifaning samarali hal etilishi ko'p jihatdan korxonalarining ishlab chiqarish salohiyatidan qay darajada samarali foydalanishi va uning boshqaruv mexanizmi qay darajada takomillashganligiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan mazkur tadqiqot doirasida oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy-uslubiy asoslari har tomonlama o'rganildi hamda ilmiy jihatdan asoslangan xulosa va takliflar ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ishlab chiqarish salohiyati iqtisodiy adabiyotlarda turlicha talqin qilingan bo'lib, uning mazmuni vaqt o'tishi bilan kengayib borgan. Klassik iqtisodiy maktab vakillari ishlab chiqarish salohiyatini asosan mehnat, kapital va ishlab chiqarish omillari bilan bog'lagan bo'lsalar, zamonaviy iqtisodiy yondashuvlarda mazkur kategoriya innovatsion resurslar, intellektual kapital, axborot texnologiyalari, raqamli infratuzilma va boshqaruv kompetensiyalarini ham o'z ichiga olgan kompleks tizim sifatida qaralmoqda. Bu esa ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mazmunini kengaytirish va uni baholashda ko'p omilli yondashuvdan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlarning tanqidiy tahlili asosida aniqlandiki, mavjud tadqiqotlarda ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mohiyati va tarkibiy elementlari keng o'rganilgan bo'lsa-da, oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning kompleks metodologiyasi to'liq shakllanmagan. Xususan, raqamli iqtisodiyot sharoitida ishlab chiqarish salohiyati tarkibida innovatsion salohiyat, raqamli texnologiyalar va intellektual kapitalning ahamiyati oshib borayotganligiga qaramasdan, ularni baholash va boshqarish bo'yicha ilmiy yondashuvlar yetarlicha takomillashtirilmagan.

Tadqiqot jarayonida ishlab chiqarish salohiyati tushunchasining mualliflik ta'rifi ishlab chiqildi. Unga ko'ra, ishlab chiqarish salohiyati oziq-ovqat sanoati korxonasining moddiy-texnika resurslari, mehnat va intellektual kapitali, moliyaviy imkoniyatlari, innovatsion faoliyati, boshqaruv tizimi va raqamli texnologiyalardan foydalanish

darajasi asosida raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish hamda barqaror iqtisodiy natijalarga erishish qobiliyatini ifodalovchi kompleks iqtisodiy kategoriya hisoblanadi. Ushbu ta'rifning ilmiy ahamiyati shundaki, u ishlab chiqarish salohiyatini faqat resurslar yig'indisi sifatida emas, balki korxonaning strategik rivojlanish imkoniyatlarini aks ettiruvchi integral tizim sifatida baholash imkonini beradi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqarish salohiyatining tarkibiy tuzilmasi tizimlashtirildi va uning asosiy elementlari sifatida moddiy-texnika salohiyati, mehnat salohiyati, moliyaviy salohiyat, innovatsion salohiyat, boshqaruv salohiyati, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari salohiyati va intellektual kapital ajratildi. Aniqlandiki, mazkur elementlar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning har biri ishlab chiqarish samaradorligiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ishlab chiqarish salohiyatini boshqarish jarayonida har bir elementning holati va rivojlanish darajasini muntazam baholab borish muhim ahamiyatga ega.

Tahlillar natijalari shuni ko'rsatdiki, oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishda resurslarga asoslangan yondashuv, qiymat zanjiri konsepsiyasi, strategik menejment, innovatsion rivojlanish nazariyasi va raqamli transformatsiya tamoyillarini o'zaro integratsiya qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu esa korxonalariga mavjud resurslardan samarali foydalanish, ichki imkoniyatlarni safarbar etish, xarajatlarni optimallashtirish va raqobat ustunliklarini shakllantirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqarish salohiyatini baholashning kompleks ko'rsatkichlar tizimi taklif etildi. Ushbu tizim ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish koeffitsienti, mehnat unumdorligi, fond qaytimi, mahsulot rentabelligi, innovatsion faollik darajasi, raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'rsatkichlari va intellektual kapital rivojlanish darajasini o'z ichiga oladi. Taklif etilgan yondashuv ishlab chiqarish salohiyatini faqat iqtisodiy natijalar nuqtai nazaridan emas, balki uning rivojlanish imkoniyatlari va strategik ahamiyati nuqtai nazaridan ham baholash imkonini yaratadi.

Tadqiqotda ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishga ta'sir etuvchi asosiy omillar ham aniqlandi. Ular qatoriga ishlab chiqarish quvvatlarining holati, texnologik daraja, innovatsion faollik, kadrlar salohiyati, investitsiya resurslari, raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi va bozor muhiti omillari kiradi. Aniqlandiki, mazkur omillarning har biri ishlab chiqarish salohiyati samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va ularni tizimli boshqarish korxonalar iqtisodiy barqarorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Tahlil jarayonida oziq-ovqat sanoati korxonalarida mavjud qator muammolar ham aniqlandi. Xususan, ayrim korxonalarda ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liq foydalanilmasligi, asosiy vositalarning yuqori darajada eskirishi, innovatsion loyihalarning yetarli emasligi, raqamli texnologiyalarni joriy etish sur'atlarining pastligi va yuqori malakali mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojning saqlanib qolayotganligi ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Mazkur holatlar oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarish tizimini yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

- oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini baholashning yagona metodik tizimini joriy qilish;

- ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida zamonaviy texnologiyalar va energiya tejankor uskunalardan keng foydalanish;

- innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish va ilmiy tadqiqot natijalarini amaliyotga keng joriy etish;

- raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish orqali ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va raqamli monitoring tizimlarini rivojlantirish;

- inson kapitali sifatini oshirish maqsadida kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish;

- investitsiya faolligini oshirish orqali ishlab chiqarish infratuzilmasini modernizatsiya qilish;

- ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning strategik rejalashtirish va prognozlash mexanizmlarini takomillashtirish.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, unda ishlab chiqarish salohiyatining iqtisodiy mazmuni aniqlashtirildi, uning tarkibiy tuzilmasi tizimlashtirildi hamda oziq-ovqat sanoati korxonalarida uchun moslashtirilgan kompleks baholash yondashuvi taklif etildi. Amaliy ahamiyati esa ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalardan oziq-ovqat sanoati korxonalarida rahbarlari, tarmoq boshqaruv organlari va iqtisodiy tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqarish salohiyatini baholash va boshqarish jarayonlarida foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi.

Umuman olganda, oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini boshqarishning nazariy-uslubiy asoslarini takomillashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshirish, mahsulot raqobatbardoshligini ta'minlash, resurslardan oqilona foydalanish, investitsiyaviy jozibadorlikni kuchaytirish va mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashning muhim sharti hisoblanadi. Shuningdek, mazkur tadqiqot natijalari tarmoqda innovatsion rivojlanishni ta'minlash, raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan samarali foydalanish va oziq-ovqat sanoati korxonalarining uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga erishish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kelgusida mazkur yo'nalishda ishlab chiqarish salohiyatini baholashning iqtisodiy-matematik modellarini ishlab chiqish, integral indekslar tizimini shakllantirish, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning ishlab

chiqarish samaradorligiga ta'sirini baholash hamda oziq-ovqat sanoati korxonalarini uchun adaptiv boshqaruv modellarini takomillashtirish muhim ilmiy tadqiqot yo'nalishlari sifatida qaralishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Marshall A. Principles of Economics. 8th ed. London: Macmillan and Co., 1920.
2. Porter M.E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press, 1985.
3. Drucker P.F. Management: Tasks, Responsibilities, Practices. New York: Harper & Row Publishers, 1974.
4. Wernerfelt B. A Resource-Based View of the Firm // Strategic Management Journal. 1984. Vol. 5, No. 2. P. 171-180.
5. Barney J.B. Firm Resources and Sustained Competitive Advantage // Journal of Management. 1991. Vol. 17, No. 1. P. 99-120.
6. Abalkin L.I. Ekonomicheskiy potentsial obshchestva: problemy razvitiya. Moskva: Ekonomika, 1981.
7. Tatarkin A.I. Ekonomicheskiy potentsial regiona: teoriya, metodologiya, praktika. Yekaterinburg: UrO RAN, 2003.
8. Kovalev V.V. Analiz xozyaystvennoy deyatelnosti predpriyatiya. Moskva: Prospekt, 2018.
9. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934.
10. Abdurahmonov Q.X. Korxonalar iqtisodiyoti. Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2021.
11. Xodiev B.Yu., Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: Barkamol Fayz Media, 2020.
12. Zaynutdinov Sh.N. Strategik menejment. Toshkent: Akadernashr, 2019.

muhandislik

& iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2026. № 7

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100